

NAZEWNICTWO EUCHARYSTYCZNE U ŚW. AUGUSTYNA

Aspekt filologiczny

S t a n b a d a ń. Wypowiedzi św. Augustyna na temat eucharystii były przedmiotem już kilku opracowań. Ze starszych autorów usiłujących przedstawić augustyńską naukę o eucharystii, należy wymienić K. Adama¹, G. Lecordiera², a przede wszystkim P. W. Roetzera³, który w opublikowanej w 1930 r. dysertacji doktorskiej z zakresu historii liturgii potraktował pisma św. Augustyna jako świadectwa o eucharystii, rozpatrywanej w aspekcie ofiary eucharystycznej⁴ i sakramentu ołtarza⁵. Wymienił tam także przykładowo kilkanaście augustyńskich nazw na jej określenie. Po II wojnie światowej P. Th. Camelot⁶, podjąwszy ponownie ten temat, podkreślał problem realizmu i symbolizmu w eucharystycznej doktrynie Biskupa Hippony, a A. F. Krüger⁷ ofiarniczy charakter tego sakramentu. Zwięzłe informacje wprowadzające do dalszych opracowań tego zagadnienia z wyliczeniem odpowiednich miejsc źródłowych podał później I. Bieda⁸, a G. C. Ferlisi zwrócił uwagę na augustyńskie refleksje eucharystyczne w aspekcie duchowości.

Ź r ó d ł a. Wśród pism św. Augustyna nie ma osobnego

-
- 1 K. Adam, Die Eucharistielehre des hl. Augustin, Paderborn 1908.
  - 2 G. Lecordier, La doctrine de l'eucharistie chez saint Augustin, Paris 1930.
  - 3 P. Wunibald Roetzer, Des heiligen Augustinus Schriften als liturgiegeschichtliche Quelle, München 1930.
  - 4 Tamże, 95-135.
  - 5 Tamże, 173-179.
  - 6 P. Th. Camelot, Réalisme et symbolisme dans la doctrine eucharistique de saint Augustin, "Revue de sciences philosophiques et théologiques" 31/1947/ 394-410.
  - 7 A. F. Krüger, Synthesis of sacrifice according to saint Augustine. A study of the sacramentality of sacrifice, Mundel-ein 1950.
  - 8 I. Bieda, Eucharystia, SWP 489-490.

dzieła poświęconego eucharystii, ale jest ona przedmiotem wielu jego krótszych lub dłuższych wypowiedzi, głównie jako komentarzy do tekstów biblijnych. Tylko w niektórych jego kazaniach /sermones/, skierowanych głównie do dzieci /ad infantes/, stanowi ona wyłączny temat, jak mowa 227 przeznaczona na Niedzielę Wielkanocną¹⁰ i 272 na Niedzielę Zesłania Ducha Świętego¹¹. Inne natomiast drobniejsze wypowiedzi o eucharystii można spotkać przede wszystkim w pozostałych jego mowach, często także w "Homiliach na Ewangelię św. Jana" i w "Objaśnieniach Psalmów", rzadziej w "Wyznaniach", w traktacie "O Trójcy" i "O Państwie Bożym", oraz w niektórych listach¹².

N a z e w n i c t w o e u c h a r y s t y c z n e
w e d ł u g R o e t z e r a. P. Wunibald Roetzer stwierdza¹³, że Augustyn wypowiada się niezliczoną ilość razy na temat ofiary eucharystycznej, nazywając ją najczęściej sacrificium¹⁴, a rzadziej określeniem¹⁵: fidelium sacramentum, redemptionis sacramenta, ministerium dominici corporis, sacra mysteria, oblatio, verissimum et singulare sacrificium, summum verumque sacrificium, sacrificium quod nunc a Christianis offertur Deo toto orbe terrarum, universale sacrificium, sacrificium Christianorum, sacramentum altaris fidelibus notum, magnum sacramentum, laudis sacrificium, sacrificium corporis Christi¹⁶. Ponieważ wymienione wyżej określenia eucharystii nie wyczerpują całego jej bogactwa, wypada uzupełnić ich liczbę i zaproponować ich polskie odpowiedniki z uwzględnieniem najbliższego kontekstu w przekładzie własnym autora.

P r o p o z y c j e b a d a w c z e. Terminy eucharystyczne, jakie znajdują się w pismach Biskupa Hippony można

-----

- 9 G. C. Ferlisi, *Il pane eucaristico, quiete del nostro cammino. Riflessioni agostiniane sull'Eucaristia*, Roma 1980.
- 10 Sermo 227 /De sacramentis in die Paschae/, PL 38, 1099-1101.
- 11 Sermo 272 /De sacramento in die Pentecostes/, PL 38, 1246-1248.
- 12 Por. Epistolae: 9, 36, 54, 98, 140, 149, 158, 186, 217.
- 13 Roetzer, dz.cyt., 95.
- 14 Roetzer odsyła czytelnika przy tym wyrazie do Index in omnia opera sancti Augustini, PL 46, 579-581.
- 15 Roetzer /dz.cyt., 95-97/ podaje ich lokalizację w pismach augustyńskich.
- 16 Wyliczenie wymienionych określeń u Roetzera jest tylko przykładowe.

zestawić w czterech grupach. Trzy pierwsze zawierają takie kluczowe wyrazy, jak: eucharistia, sacramentum i sacrificium, czwarta zaś pozostałe terminy i wyrażenia. Zestawienia te mogą posłużyć do dalszych problemowych opracowań, przekraczających ramy tego artykułu. Z konieczności więc należało poprzestać na zwięzłych tylko wyjaśnieniach poprzedzających przytaczane teksty, które mogą ułatwić należyte zrozumienie zawartości treściowej poszczególnych terminów eucharystycznych, zwłaszcza w tych wypadkach, kiedy łacińskie terminy nie dadzą się przetłumaczyć na język polski jednoznacznie /np. communio czy communicatio/, bez uwzględnienia ich najbliższego kontekstu.

Niniejsze opracowanie jest próbą uwzględnienia przede wszystkim aspektu filologicznego w badaniach nad nauką o eucharystii u św. Augustyna. Autor tego opracowania nie rości sobie pretensji do wyczerpującego ujęcia zaproponowanego mu tematu.

I. EUCHARISTIA

Eucharystia oznacza dziękczynienie, zwłaszcza ofiarę dziękczynną. Łaciński wyraz "eucharistia" jest odpowiednikiem greckiego terminu εὐχαριστία lub εὐχαριστεῖα używanego w greckich tekstach literatury chrześcijańskiej na oznaczenie głównie "dziękczynienia", zwłaszcza "biblijnej ofiary dziękczynnej"¹⁷. Św. Augustyn zaś posługuje się tym wyrazem w różnych kontekstach.

1. "Eucharistia et corporis et sanguinis Domini"
"Eucharystia zarówno Ciała, jak i Krwi Pańskiej"

Gdy Biskup Hippony wspomina o ofierze dziękczynnej, złożonej przez Melchizedeka po zwycięstwie Abrahama nad wrogami, stwierdza, że jest ona obrazem i zapowiedzią eucharystii: "Informację o eucharystii zarówno Ciała jak i Krwi Pańskiej po raz pierwszy podał /Melchizedek/ Abrahamowi, ojcu wierzących poniekąd, aby w ojcu został przedstawiony jej obraz"¹⁸.

-----
17 Por. G. W. H. Lampe, A Patristic Greek Lexicon, Oxford 1972, 579-580.

18 Quaestiones ex utroque Testamento mixtim. De Melchisedech 109, PL 35, 2328: "Iam Melchisedech /.../ Abrahae primum, quasi

2. "Prima eucharistia"
"Pierwsza eucharystia"

Taką nazwą określa św. Augustyn eucharystię sprawowaną "po raz pierwszy" osobiście przez Chrystusa i własnoręcznie podaną przez Niego zarówno zdrajcy, jak i pozostałym apostołom: "Chrystus /.../ z tak wielką cierpliwością zniósł swojego zdrajcę, że podał mu pierwszą eucharystię sprawowaną własnymi rękami i zleconą mu do sprawowania swoimi ustami, tak jak i pozostałym apostołom"¹⁹.

3. "Acceptionem Eucharistiae dominicam cenam vocans"
"Przyjęcie eucharystii otrzymuje nazwę uczty Pańskiej"

"Takie właśnie przyjęcie eucharystii nazywa apostoł", jak mówi św. Augustyn o św. Pawle, "uczta Pańską"²⁰.

4. "Da nobis hodie Eucharistiam tuam, quotidianum cibum"
"Daj nam dzisiaj, Twoją eucharystię, pokarm na codzień!"

Biskup Hippony nazywa eucharystię "pokarmem na codzień", o jaki prosimy Boga Ojca w Modlitwie Pańskiej słowami: "'chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj', daj nam dzisiaj Twoją eucharystię, pokarm na codzień"²¹.

5. "Eucharistia panis noster quotidianus est!"
"Eucharystia jest naszym chlebem na codzień!"

Dlatego św. Augustyn zaleca wiernym codzienne przyjmowanie eucharystii: "Dlatego codziennie, dlatego dziś, tj. w tej

-----
patri fidelium, tradidit Eucharistiam et corporis et sanguinis Domini, ut praefiguraretur in patre".

19 Enarrationes in Psalmum 10, 6, PL 36, 135: "Christus quod vobis fecit, qui traditorem suum tanta patientia pertulit, ut ei primam Eucharistiam confectam manibus suis et ore suo commendatam sicut ceteris apostolis traderet?"

20 Epistola 54, 7, PL 33, 203: "Apostolus namque alibi dicit: 'Convenientibus ergo vobis in unum, non est dominicam cenam manducare' /Cor 11, 20/, hanc ipsam acceptionem Eucharistiae dominicam cenam vocans".

21 Sermo 58, 5, PL 38, 395: "'panem nostrum quotidianum da nobis hodie', Eucharistiam tuam, quotidianum cibum".

chwili"²².

6. "Eucharistiam quotidie ad cibum salutis accipimus"
"Codziennie przyjmujemy eucharystię na pokarm dla
naszego zbawienia"²³.

Przyjmowanie eucharystii określa Pasterz Hippony czasow-
nikiem "accipere"²⁴, innym razem czasownikiem "sumere"²⁵ albo
rzeczownikiem "acceptio"²⁶.

7. "Sacramentum Eucharistiae"
"Sakrament eucharystii"

Wyraz eucharistia łączy się u św. Augustyna także z wyra-
zem sacramentum w powyższym określeniu: "sakrament eucharystii"²⁷.

II. SACRAMENTUM

Eucharystia jest sakramentem, czyli świętym znakiem²⁸.

W pismach św. Augustyna wielokrotnie występuje nazwa sacra-
mentum stosowana na określenie eucharystii samodzielnie i w połącze-
niu z innymi wyrazami.

Przykładem samodzielnego użycia tego wyrazu może być wypo-
wiedź podana przy wyjaśnianiu uczniom przez Chrystusa tajemnicy
eucharystii: "Wskazałem wam w pewnym stopniu na sakrament. Ożywi

-
- 22 Sermo 57, 7, PL 38, 389: "Eucharistia panis noster quotidia-
nus est: sed sic accipiamus illum, ut non solum ventre, sed
et mente reficiamur /.../ Ideo quotidie, ideo hodie, id est,
hoc tempore".
- 23 Contra duas epistulas Pelagianorum 4, 25, PL 44, 627: "Eu-
charistiam quotidie ad cibum salutis accipimus"; por. De bo-
no perseverantiae 7, PL 45, 998: "Eucharistiam quotidie ad
cibum salutis accipimus".
- 24 Por. Contra duas epistulas Pelagianorum 4, 25, PL 44, 627:
"accipimus"; De bono perseverantiae 7, PL 45, 998: "accipimus";
Sermo 57, 7, PL 38, 389: "Eucharistiam accepturi sumus";
Epistola 54, 4, PL 33, 201: "quotidie accipiendam Eucharis-
tiam".
- 25 Por. Epistola 54, 7, PL 33, 203: "sumerent Eucharistiam".
- 26 Por. Epistola 54, 7, PL 33, 203: "acceptionem Eucharistiae".
- 27 Enarrationes in Psalmum 103, 14, PL 37, 1348: "sacramentum
Eucharistiae".
- 28 Etymologię sakramentu eucharystii jako "świętego znaku wi-
dzialnego ofiary niewidzialnej" podaje Augustyn w De civitate
Dei X 5, PL 41, 282.

was, jeśli zostanie zrozumiany duchowo. Chociaż jest rzeczą niezbędną sprawować go ze czcią w sposób widzialny, to jednak należy go pojmować w sposób niewidzialny"²⁹. Wyraz sacramentum stosuje Biskup Hippony wielokrotnie również na określenie eucharystii, a gdy pisze o "modlitwach /.../, które wypowiadamy w czasie sprawowania sakramentów, zanim zacznie się błogosławić to, co jest na stole Pańskim"³⁰, ma na myśli ofiarę eucharystyczną.

A oto przegląd połączeń wyrazu sacramentum z innymi wyrazami, które odnoszą się do eucharystii.

1. "Sacramentum Eucharistiae"
"Sakrament Eucharystii"

Tak więc eucharystię nazywa św. Augustyn sakramentem³¹.

2. "Sacramentum corporis Christi"
"Sakrament Ciała Chrystusa"

Takie określenie eucharystii stosuje Biskup Hippony, kiedy chwali kartagińskich chrześcijan za to, że "sakrament Ciała Chrystusa /.../ nazywają życiem", i to "bardzo trafnie"³². To

-----
29 Enarrationes in Psalmum 98, 9, PL 37, 1265: "Sacramentum aliquod vobis commendavi; spiritualiter intellectum vivificabit vos. Etsi necesse est illud visibiliter celebrari, oportet tamen invisibiliter intelligi".

30 Epistola 149, 15, PL 33, 636: "precatationes /.../, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud quod est in Domini mensa incipiat benedici". Por. Sermo 272, PL 38, 1247: "ipsum Apostolum identidem audiamus, qui cum de isto Sacramento loqueretur, ait /1 Cor 10, 17/"; Epistola 54, 7, PL 33, 203: "tradidit /sc. Christus/ Sacramentum"; De civitate Dei XXI 25, 2, PL 41, 741: "sacramentum"; tamże XXI 25, 4, PL 41, 741: "ostendit quid sit non sacramento tenus, sed re vera corpus Christi manducare, et eius sanguinem bibere: hoc est enim in Christo manere, ut in illo maneat et Christus". O "przyjmowaniu sakramentu" zob. Epistola 54, 8, PL 33, 203: "Sacramentum accipiendum"; Sermo 354, 2, PL 39, 1563 i in.

31 Enarrationes in Psalmum 103, 14, PL 37, 1348.

32 De peccatorum meritis et remissione I 34, PL 44, 128: "sacramentum corporis Christi /.../ vitam vocant".

samo określenie eucharystii jako "sakramentu Ciała Chrystusa"³³ łączy Augustyn z wyrazem "chrzest", gdy pisze o katolikach przyjmujących "sakrament chrztu i Ciała Chrystusa"³⁴ albo "sakrament Chrystusowego chrztu i Jego Ciała"³⁵. Nazwanie eucharystii jako "sakramentu Ciała Chrystusa" jest u Hipponczyka także elementem wypowiedzi w tych miejscach jego pism, gdzie jest mowa o przyjmowaniu tego sakramentu nie tylko przez wiernych, lecz także przez heretyków i schizmatyków: "sakrament tego Ciała"³⁶ lub w wypowiedzi: "Wielu wprowadzie przyjmuje sakrament tego Ciała, ale nie wszyscy, którzy przyjmują sakrament, będą także zamieszkiwać u Niego miejsce obiecane Jego członkom"³⁷ albo dalej w tym samym miejscu: "prawie wszyscy przecież twierdzą, że Jego Ciało jest sakramentem"³⁸.

3. "Eius sanguinis sacramentum" "Sakrament Jego Krwi"

Św. Augustyn mówi o "dobrze znanym wszystkim ochrzczonej sakramencie Jego Krwi", tj. Krwi Chrystusa³⁹, stwierdzając także, że "wierzący pili Jego Krew w sakramencie"⁴⁰.

4. "Sacramentum corporis et sanguinis Christi" "Sakrament Ciała i Krwi Chrystusa"

Można tu wymienić trzy augustyńskie warianty tego sformułowania: "sakrament złączenia w jedno Ciała i Krwi Chrystusa",

-----
33 De civitate Dei XXI 25, 3, PL 41, 742: "sacramentum corporis Christi"; Epistola 36, 28, PL 33, 149: "in sacramento corporis Christi".

34 Tamże, XXI 25, 2, PL 41, 741: "sacramentum Baptismatis et corporis Christi".

35 Tamże, XXI 20, PL 41, 734: "Baptismatis Christi et eius corporis sacramentum".

36 Tamże, XXI 25, 2, PL 41, 741: "cuius corporis sacramentum" /dwukrotnie!/.

37 Sermo 354, 2, PL 39, 1563: "Corporis autem eius sacramentum multi accipiunt, sed non omnes, qui accipiunt sacramentum habituri sunt apud eum etiam locum promissum membris eius".

38 Tamże: "Pene quidem sacramentum omnes corpus eius dicunt".

39 De civitate Dei XVI, 41, PL 41, 520: "eius sanguinis sacramentum baptizati sciunt".

40 Sermo 87, 14, PL 38, 583: "in Sacramento credentes sanguinem eius biberunt".

"sakramenty mojego Ciała i Krwi" i "sakrament Jego Ciała i Krwi".

- a/ "Sacramentum /.../ unitatis corporis et sanguinis Christi"
"Sakrament /.../ złączenia w jedno Ciała i Krwi Chrystusa"

To sformułowanie znajduje się w następującym kontekście: "Sakrament tej rzeczywistości, tj. złączenia w jedno Ciała i Krwi Chrystusa, przygotowuje się na stole Pańskim tu i tam codziennie, gdzie indziej po przerwie kilku dni i przyjmuje się ze stołu Pańskiego"⁴¹.

- b/ "Sacramenta corporis et sanguinis mei"
"Sakramenty mojego Ciała i Krwi"

To sformułowanie jest parafrazowaną wypowiedzią Chrystusa: "Sakramenty mojego Ciała i Krwi oddam obecnie tym, którzy się Go boją"⁴².

- c/ "Sacramentum carnis et sanguinis eius"
"Sakrament Jego Ciała i Krwi"

To sformułowanie jest zawarte w retorycznym pytaniu augustyńskim: "Czy Judasz, niegodziwy sprzedawca i zdrajca swego Mistrza, trwał w Chrystusie, albo Chrystus w nim, chociaż z pozostałymi uczniami spożywał i pił po raz pierwszy właśnie sprawowany Jego rękami sakrament Jego Ciała i Krwi?"⁴³

5. "Sacramentum altaris" "Sakrament ołtarza"

Takiego terminu używa znów Augustyn w następujących sformułowaniach:

-
- 41 In Joannis Evangelium 26, 15, PL 35, 1614: "Huius rei Sacramentum, id est, unitatis corporis et sanguinis Christi alicubi quotidie, alicubi certis intervallis dierum in dominica mensa praeparatur, et de mensa dominica sumitur".
- 42 Enarrationes in Psalmum 21, 26, PL 36, 170: "sacramenta corporis et sanguinis mei reddam coram timentibus eum".
- 43 Sermo 71, 17, PL 38, 453: "Sacramentum carnis et sanguinis eius".

a/ "Sacramentum altaris fidelibus notum"
"Sakrament ołtarza, jaki znają wierni"

"Taka jest ofiara chrześcijan: 'wielu jest zjednoczonych w jednym Ciele Chrystusa'. Tę też ofiarę Kościół powtarza przez sakrament ołtarza, jaki znają wierni"⁴⁴;

b/ "Sacramentum altaris"
"Sakrament ołtarza"

"Mamy przyjąć sakrament ołtarza"⁴⁵;

c/ "Altaris sacramenta"
"Sakramenty ołtarza"

"Sakramenty ołtarza przyjmują razem dobrzy i źli"⁴⁵ A;

d/ "Sacramentum altaris sacri"
"Sakrament świętego ołtarza"

"Św. Augustyn mówi "o sakramencie świętego ołtarza, który dziś zobaczyli /ochrzczeni/, ale nic dotąd o nim nie słyszeli, dziś więc należy się im kazanie na ten temat"⁴⁶;

e/ "Sacramenta altaris"
"Sakramenty ołtarza"

"Dziś trzeba mówić dzieciom o sakramentach ołtarza"⁴⁷.

6. "Sacramentum caelestis panis"
"Sakrament niebiańskiego chleba"

Ten termin pojawia się przy informacji o praktyce kościelnej czasowego odsunięcia kogoś od przyjmowania "sakramentu niebiańskiego chleba" z racji stanu niegodności po popełnieniu grze-

-----
44 De civitate Dei X 6, PL 41, 284: "sacramento altaris fidelibus noto".

45 Sermo 59, 6, PL 38, 401: "Sacramentum altaris habemus accipere".

45A Sermo 95, 7, PL 38, 584: "altaris Sacramenta simul accipiunt boni et mali".

46 Sermo 228, 3, PL 38, 1102: "de Sacramento altaris sacri, quod hodie viderunt /sc. baptizati/, nihil adhuc audierunt, hodie illis de hac re sermo debetur".

47 Sermo 226, PL 38, 1099: "de Sacramentis altaris hodie in-

chu śmiertelnego⁴⁸.

7. "Sacramentum pietatis"
"Sakrament miłosierdzia"

Ta nazwa eucharystii umieszczona jest na początku pięknej, mocno zretoryzowanej wypowiedzi:

"O sakramencie miłosierdzia!
O znaku jedności!
O węźle miłości!"⁴⁹

8. "Magnum sacramentum"
"Wielki sakrament"

Biskup Hippony nazywa eucharystię "wielkim sakramentem"⁵⁰, "sakramentem wielkiej rzeczywistości"⁵¹, "wielkimi, i to bardzo wielkimi sakramentami" Ciała i Krwi Chrystusa⁵².

9. "Magnum sacramentum in sacrificio Novi Testamenti"
"Wielki sakrament w ofierze Nowego Testamentu"

Tym "wielkim sakramentem" jest sakrament, przy sprawowaniu którego "dzięki składamy Panu Bogu naszemu"⁵³.

10. "Tantum sacramentum"
"Tak wielki sakrament"

Św. Augustyn wyjaśnia, że ze względu "na cześć dla tak wielkiego sakramentu Ciało Pańskie powinno dostać się do ust

-----
fantibus disputandum est.

48 Sermo 351, 7, PL 39, 1542: "per ecclesiasticam disciplinam a Sacramento caelestis panis /.../ separetur".

49 In Ioannis Evangelium 26, 13, PL 35, 1613: "O Sacramentum pietatis, o signum unitatis, o vinculum caritatis!"

50 Sermo 232, 7, PL 38, 1111: "magnum sacramentum".

51 Sermo 272, PL 38, 1246: "magnae rei sacramentum".

52 Sermo 227, PL 38, 1101: "magna ergo sacramenta, et valde magna".

53 Epistola 140, 19, 48, PL 33, 558: "Hinc gratias agimus Domino Deo nostro, quod est magnum sacramentum in sacrificio Novi Testamenti".

chrześcijanina wcześniej niż inne pokarmy"⁵⁴, a "do tak wielkiego sakramentu może przystąpić ten, kto jest tego godzien"⁵⁵, natomiast "po uczestnictwie w tak wielkim sakramencie dziękczynienie kończy wszystko"⁵⁶.

11. "Sacramentum tantae sanctitatis"
"Sakrament tak wielkiej świętości"

Ojciec Kościoła oświadcza, że "całkiem jawnie dopuszczający się cudzołóstwa i oznajmiający dalsze w nim trwanie powinni być powstrzymani, jak się wydaje, od sakramentu tak wielkiej świętości"⁵⁷.

12. "Sacramentum mensae dominicae"
"Sakrament stołu Pańskiego"

Ten eucharystyczny termin jest u Augustyna odpowiednikiem trzech łacińskich określeń:

a/ "Sacramentum mensae dominicae"

Sakrament ten jest przedmiotem wyjaśnienia ze strony św. Pawła⁵⁸, a chrześcijanie nazywają go "życiem"⁵⁹;

b/ "Mensae dominicae sacramentum"
"Sakrament stołu Pańskiego"

Jego tajemnicę wyjaśnia sam Biskup Hippony⁶⁰.

-----

54 Epistola 54, 8, PL 33, 203: "in honorem tanti Sacramenti".

55 Epistola 54, 4, PL 33, 201: "Dixerit aliquis non quotidie accipiendam Eucharistiam: quaesieris quare. Quoniam, inquit, eligendi sunt dies quibus purius homo contentiusque vivit, quo ad tantum Sacramentum dignus accedat".

56 Epistola 149, 15, PL 33, 637: "participato tanto Sacramento, gratiarum actio cuncta concludit".

57 De fide et operibus 8, PL 40, 202: "apertissimi adulterii perpetratores et eius perseverantiae professores a Sacramento tantae sanctitatis videantur arcendi".

58 Sermo 227, PL 38, 110: "Sic exposuit /sc. Apostolus/ sacramentum mensae Dominicae".

59 De peccatorum meritis et remissione I 34, PL 44, 128: "sacramentum mensae Dominicae vitam vocant".

60 Sermo 227, PL 38, 1099: "sermonem, quo exponerem mensae Dominicae Sacramentum".

c/ "Sacramentum sanctae mensae suae"
"Sakrament swojego świętego stołu"

Przystąpienie do "Sakramentu świętego stołu Chrystusa" przysługuje tylko ochrzczonym: "Posłuchajmy Pana /.../ mówiącego o sakramencie swojego świętego stołu, do którego przystępuje w sposób właściwy tylko ochrzczony"⁶¹.

13. "Sacramentum quotidianum"
"Sakrament sprawowany codziennie"

Biskup Hippony poucza, że Jezus Chrystus jako człowiek stał się pośrednikiem między Bogiem i ludźmi, a przez to sam jako kapłan składający ofiarę i sam jako ofiara, "chciał, aby sprawowany codziennie sakrament tej rzeczywistości był ofiarą Kościoła"⁶².

14. "Visibile sacramentum"
"Sakrament w widzialnej postaci"

Źródłem mocy tego sakramentu jest Chrystus, prawdziwy Bóg i prawdziwy Człowiek: "Chrystus skałą /por. Lb 20, 11; 1 Kor 10, 1/ w znaku, Chrystus prawdziwy w Słowie i prawdziwy w Ciele /.../. Ale to odnosi się do mocy sakramentu, a nie do sakramentu w widzialnej postaci: odnosi się do tego, kto spożywa wewnętrznie, a nie zewnętrznie, kto spożywa w sercu; natomiast nie odnosi się do tego, kto tylko dotyka zębami", bo "czym innym jest sakrament, a czym innym moc sakramentu. Jakże wielu przyjmuje z ołtarza i umiera, a przyjmując, dlaczego umiera? /.../. Wiedźcie więc, bracia, o tym, że to chleb niebiański. Spożywajcie go duchowo. Przynoście do ołtarza niewinność. Choć są grzechy powszednie, niech nie będzie jednak śmiertelnych"⁶³.

61 De peccatorum meritis et remissione I 26, PL 44, 123: "Dominum audiamus /.../ dicentem de Sacramento sanctae mensae suae, quo nemo rite nisi baptizatus accedit".

62 De civitate Dei X 20, PL 41, 298: "mediator effectus est Dei et hominum homo Christus Iesus /.../. Per hoc et sacerdos est, ipse offerens, ipse et oblatio. Cuius rei sacramentum quotidianum esse voluit Ecclesiae sacrificium".

63 In Ioannis Evangelium 26, 12 i 11, PL 35, 1612 i 1611: "Petra Christus in signo, verus Christus in verbo et in carne /.../. Sed quod pertinet ad virtutem Sacramenti, non quod pertinet ad visibile Sacramentum: qui manducat intus, non foris; qui manducat in corde, non qui premit dente; /.../ aliud est Sa-

15. "Dominicum sacramentum"
"Sakrament Pański"

Kto niegodnie przyjmuje "sakrament Pański", szkodzi nie sakramentowi, ale samemu sobie: "W ten sposób nikt, kto niegodnie przyjmuje sakrament Pański, nie powoduje tego, że sakrament staje się zły, ponieważ on sam jest zły"⁶⁴.

16. "Sacramentum fidelium"
"Sakrament wiernych"

Można przytoczyć takie augustyńskie wypowiedzi z tym terminem eucharystycznym: "Wierni znają sakrament wiernych"⁶⁵; Chrystus "natomiast chce, aby przez Jego prośby rozumiano ofiarę Jego Ciała, którą jest sakrament wiernych"⁶⁶.

17. "Prethi nostri sacramentum"
"Sakrament naszego Odkupienia"

Tego terminu używa Augustyn w modlitwie za swoją zmarłą matkę, która z tym "sakramentem naszego Odkupienia" związała się węzłem wiary i przed ołtarzem za życia służyła Bogu codziennie bez przerwy⁶⁷.

18. "Redemptionis sacramenta"
"Sakramenty Odkupienia"

Podobny w treści do poprzedniego eucharystyczny termin znajduje się w liście biskupa Ewodiusza skierowanym do św. Augustyna z taką informacją: "trzeciego dnia odprawiliśmy sakra-

-----
cramentum, aliud virtus Sacramenti. Quam multi de altari accipiunt et moriuntur, et accipiendo moriuntur? /.../. Videte ergo, fratres, panem caelestem spiritualiter manducate, innocentiam ad altare apportate. Peccata etsi sunt quotidiana, vel non sint mortifera".

64 De baptismo contra Donatistas 5, 9, PL 43, 181: "sic indigne quisque sumens dominicum Sacramentum, non efficit ut quia ipse malus est, malum sit".

65 Sermo 131, 1, PL 38, 729: "Sacramentum fidelium agnoscunt fideles".

66 Epistola 140, 61, PL 33, 563: "Vota vero sua sacrificium vult intelligi corporis sui, quod est fidelium Sacramentum".

67 Confessiones IX 13, 36, PL 32, 778: "pretii nostri sacramentum".

menty Odkupienia"⁶⁸.

19. "Saluberrimum sacramentum"
"Najskuteczniejszy sakrament zbawienia"
"Zbawienny w najwyższym stopniu sakrament"

Eucharystia nazwana tu jest "najskuteczniejszym sakramentem zbawienia"⁶⁹.

20. "Invisibilis sacrificii sacramentum"
"Sakrament ofiary niewidzialnej"

Wyraz "sacramentum" łączy się u naszego Doktora Kościoła z wyrazem "sacrificium" w takim oto określeniu eucharystii: "Widoczna więc ofiara jest sakramentem, to jest świętym znakiem ofiary niewidzialnej"⁷⁰.

21. "Sacramentum memoriae"
"Sakrament sprawowany na pamiątkę"

Eucharystia jest pamiątką Męki Chrystusa. Zapowiadały ją przed Jego przyjściem składane podobnie ofiary ze zwierząt ofiarnych: "Ciało i Krew tej Ofiary zapowiadały przed przyjściem Chrystusa podobnie składane ofiary ze zwierząt ofiarnych /.../. Po wniebowstąpieniu Chrystusa prawdziwe Ciało i Krew Chrystusa czci się w pamiątkowym obchodzie Męki przez sakrament sprawowany na pamiątkę"⁷¹.

22. "Celebratio sacramentorum"
"Sprawowanie sakramentów"

Ta nazwa oznacza u św. Augustyna ofiarę eucharystyczną: "jako tzw. prośby rozumiemy te wypowiedzi błagalne, jakie

-----
68 Epistola 158, 2, PL 33, 694: "redemptionis Sacramenta tertio die obtulimus".

69 Epistola 54, 4, PL 33, 201: "saluberrimum Sacramentum".

70 De civitate Dei X 5, PL 41, 282: "Sacrificium ergo visibile invisibilis sacrificii sacramentum, id est sacrum signum, est".

71 Contra Faustum Manichaeum 20, 21, PL 42, 385: "Huius sacrificii caro et sanguis ante adventum Christi per victimas similitudinem promittebatur; /.../ post ascensum Christi per Sacramentum memoriae celebratur /.../ veritas in passione corporis et sanguinis Christi".

wygłaszamy w czasie sprawowania sakramentów, zanim zacznie się błogosławić to, co jest na stole Pańskim, a właściwe modlitwy wypowiadamy wtedy, kiedy się to już błogosławi, uświęca i rozdrabnia do rozdzielania; to całe błaganie każdy prawie Kościół kończy modlitwą Pańską"⁷².

III. SACRIFICIUM

Eucharystia jest ofiarą, i Augustyn, kiedy mówi o Ofierze eucharystycznej, posługuje się najczęściej terminem "sacrificium". Przypominając np. o obowiązku wykonywania znaku krzyża nad darami ofiarnymi przed wymówieniem słów konsekracyjnych, pisał: "znak Chrystusa należy wykonywać nad ofiarą, którą żywią się wierzący"⁷³. Warto więc przyjrzeć się dokładniej kontekstowi wyrazu "sacrificium" - ofiara.

1. "Sacrificium secundum ordinem Melchisedec"
"Ofiara składana na wzór ofiary złożonej przez Melchizedeka"

Eucharystia jest "ofiara składaną na wzór ofiary złożonej przez Melchizedeka"⁷⁴. Melchizedek jest figurą Chrystusa: "Melchizedek /.../ to nasz Pan Jezus Chrystus. On chciał być naszym zbawieniem w swoim Ciele i Krwi"⁷⁵.

-
- 72 Epistola 149, 15, PL 33, 636: "ut preces accipimus dictas, quas facimus in celebratione Sacramentorum, antequam illud quod est in Domini mensa incipiat benedici; orationes, cum benedicuntur et sanctificantur, et ad distribuendum comminuitur, quam totam petitionem fere omnis Ecclesia dominica oratione concludit".
- 73 In Ioannis Evangelium 118, 5, PL 35, 1950: "Signum Christi /.../ adhibetur /.../ sacrificio, quo aluntur /sc. credentes"/.
- 74 Enarrationes in Psalmum 33, 5 i 6, PL 36, 303: "sacrificium secundum ordinem Melchisedec".
- 75 Tamże, 6, PL 36, 303: "Melchisedec /.../ Dominus noster Iesus Christus. In corpore et sanguine suo voluit esse salutem nostram". Por. Enarrationes in Psalmum 106, 13, PL 37, 1427: "sacrificium /.../; quaeris secundum ordinem Melchisedec; /.../ per totum orbem celebratur in Ecclesia".

2. "Tale sacrificium nunc offertur Deo toto orbe terrarum"
"Taka ofiara teraz jest składana Bogu na całym globie ziemskim"

Ofiara złożona przez Melchizedeka jest obecnie wzorem ofiary składanej na całym świecie: "Wiedzą ci, którzy czytają, co przyniósł Melchizedek, kiedy błogosławił Abrahamowi /.../, widzą taką ofiarę składaną teraz Bogu na całym globie ziemskim"⁷⁶.

3. "Sacrificium quod nunc a Christianis offertur Deo toto orbe terrarum"
"Ofiara, jaką teraz chrześcijanie składają Bogu na całym globie ziemskim"

Ofiara złożona przez Melchizedeka jest obecnie wzorem eucharystycznej Ofiary chrześcijan: "Wtedy to po raz pierwszy była widzialna ofiara, jaką teraz chrześcijanie składają Bogu na całym globie ziemskim"⁷⁷. "Pytasz o ofiarę /.../ składaną na wzór ofiary złożonej przez Melchizedeka? /.../ Na całym globie ziemskim jest składana w Kościele"⁷⁸.

4. "Sacrificium Novi Testamenti"
"Ofiara Nowego Testamentu"

Eucharystia jest "ofiara Nowego Testamentu". Tak Augustyn określa eucharystię, kiedy mówi o "krwawych ofiarach" składanych "z bojaźni przed Bogiem przez ludzi Starego Testamentu". Te krwawe ofiary były składane "na znak przyszłej krwi, dzięki której zostaliśmy odkupieni" i "miały ustać"⁷⁹ z nastaniem "ofiary No-

-
- 76 Contra adversarium Legis et Prophetarum I 39, PL 42, 627: "Norunt qui legunt, quid protulerit Melchisedec, quando benedixit Abraham /.../; /.../ vident tale sacrificium nunc offerri Deo toto orbe terrarum".
- 77 De civitate Dei XVI 22, PL 41, 500: "Ibi quippe primum apparuit, quod nunc a Christianis offertur Deo toto orbe terrarum".
- 78 Enarratio in Psalmum 106, 13, PL 37, 1427 = nota 75.
- 79 Epistola 140, 46, PL 33, 557: "Timentes enim Deum homines Veteris Testamenti /.../, currebant cum sacrificiis ad templum; et quamvis in figuram futuri sanguinis quo redempti sumus, tamen nescientes quid per eas praefiguraretur, cruentas victimas immolabant. Nunc vero in gratia Novi Testamenti, "qui timetis Deum laudate eum" /.../. Et paulo post, ut ostenderet sacrificium Novi Testamenti, quando illa fuerant cessatura, "Immola", inquit, "Deo sacrificium laudis" /.../. Salutare Dei Christus est".

wego Testamentu". "To jest łaska, darmo dana, nie ze względu na zasługi tego, kto spełnia akt ofiarniczy, lecz dzięki zmiłowaniu Tego, kto udziela łaski. Stąd dzięki składamy Panu Bogu naszemu. To jest wielki sakrament w ofierze Nowego Testamentu"⁸⁰.

5. "Caro et sanguis Domini novum sacrificium"
"Ciało i Krew Pańska jako nowa ofiara"

Na nowość ofiary Nowego Testamentu jako odrębnej względem krwawych ofiar Starego Testamentu, które były jedynie obrazową zapowiedzią" i "znakiem przyszłej Krwi, dzięki której zostaliśmy odkupieni"⁸¹, zwraca Augustyn uwagę w takim wyjaśnieniu: "Oto pokarm dający życie wieczne! /.../. Przypatrzcie się więc pokorze: ponieważ człowiek spożywał chleb anielski /.../. 'Unizył samego siebie' /.../, aby już z Krzyża były nam zalecone Ciało i Krew Pańska jako nowa ofiara"⁸².

6. "Sacrificium Dei"
"Ofiara dla Boga"

Na pytanie: Czym jest ofiara dla Boga? Augustyn odpowiada: "Może właśnie to robimy, składamy na ołtarzu ofiarę, kiedy wielbimy Boga /.../. A gdybyś szukał kapłana, to jest on ponad niebiosami. Wstawia się za tobą Ten, który umarł za ciebie na ziemi"⁸³. W innym miejscu jest też mowa o "uświęceniu ofiary dla Boga"⁸⁴.

80 Tamże, 48, PL 33, 558: "Haec est gratia, quae gratis datur non meritis operantis, sed miseratione donantis. Hinc gratias agimus Domino Deo nostro".

81 Tamże, 46, PL 33, 557: "in figuram futuri sanguinis quo redempti sumus".

82 Enarratio in Psalmum 33, 6, PL 36, 303: "Ecce cibus sempiternus /.../. Videte ergo humilitatem: quia panem Angelorum manducavit homo /.../. 'Humiliavit semetipsum' /.../ ut iam de cruce commendaretur nobis caro et sanguis Domini novum sacrificium".

83 Enarratio in Psalmum 94, 6, PL 37, 1220: "Sacrificium Dei quid est? Forte hoc facimus modo, imponimus in ara sacrificium, quando Deum laudamus".

84 Sermo 227, PL 38, 1100: "Deinde post sanctificationem sacrificii Dei, /.../ ubi impositum est primum illud sacrificium Dei et nos, id est signum rei quod sumus; ecce ubi est peracta sanctificatio, /.../ dicimus orationem Dominicam".

7. "Sacrificium /.../ Dominicae passionis"
"Ofiara /.../ Męki Pańskiej"

W świetle bardzo wyraźnego objawienia, przekazanego za pośrednictwem pouczonego i bardzo mądrego męża, "po przyjściu Chrystusa miały być zniesione wszystkie ofiary składane w czasach pogaństwa, a zgodnie z pobożnością ludu, miała być składana Bogu jedynie ofiara Męki Pańskiej"⁸⁵.

8. "Sacrificium Mediatoris"
"Ofiara składana przez Pośrednika"

Eucharystia jest "Ofiarą składaną przez Pośrednika" za dusze zmarłych, jak się wyraża św. Augustyn⁸⁶. Tym zaś Pośrednikiem między Bogiem i ludźmi jest Chrystus.

9. "Mirabile et caeleste sacrificium omni reverentia et devotione dignum"
"Przedziwna i niebiańska ofiara godna wszelkiej czci i pobożności"

Eucharystia jest "przedziwną i niebiańską ofiarą godną wszelkiej czci i pobożności. Ty ją ustanowiłeś, o Panie, mój Boże, niepokalany Kapłanie, i poleciłeś ją składać na pamiątkę Twojej miłości"⁸⁷.

10. "Unum salutare sacrificium"
"Jedna zbawcza Ofiara"

Eucharystia jest "jedną zbawczą ofiarą" przedstawianą w obrazach i zapowiadaną przez składane dawniej Bogu ofiary ze zwierząt ofiarnych: "W owym czasie, kiedy żył Dawid, składano Bogu ofiary ze zwierząt ofiarnych. Widział on nasze przyszłe czasy /.../. Tamte ofiary były obrazami i zapowiedziami jednej

-----
85 Sermo /de Veteri et Novo Testamento/ 36, 3, PL 39, 1816:
"Quo facto manifestissime revelavit /sc. vir doctus et praesagus/ post adventum Domini omnia abolenda esse gentilitatis sacrificium Deo Dominicae passionis pro religione populi deferendum".

86 De octo Dulcitii quaestionibus. Quaestio 2, 4, PL 40, 158:
"pro illis /sc. defunctorum animis/ sacrificium Mediatoris offertur".

87 Manuale 11, PL 40, 956: "mirabile et caeleste sacrificium omni reverentia et devotione dignum, quod tu, Domine Deus meus, sacerdos immaculate, instituisti, et offerri praecepisti in commemorationem tuae caritatis".

zbawczej ofiary"⁸⁸.

11. "Unicum sacrificium"
"Jedyna ofiara"

Eucharystia jest "jedyną ofiarą": "Potem doszła jedyna ofiara /.../, której cieniem były wszystkie tamte ofiary. One jej nie usuwały, lecz zapowiadały ją przez znaki"⁸⁹.

12. "Unicum sacrificium pro salute nostra"
"Jedyna ofiara dla naszego zbawienia"

"Ciało i Krew Chrystusa", jak wyjaśnia św. Augustyn, stanowią "jedyną ofiarę dla naszego zbawienia"⁹⁰.

13. "Sacrificium corporis Christi"
"Ofiara Ciała Chrystusa"

Eucharystia jako "ofiara Ciała Chrystusa" jest ofiarą błagalną w intencjach prywatnych, złożoną przez jednego z kapłanów na prośbę byłego trybuna, niejakiego Hesperiusza, o uwolnienie zwierząt i służby w jego domu od cierpień i udręk zadawanych im przez złe duchy: "Wybrał się jeden, złożył tam ofiarę Ciała Chrystusa, modląc się, jak mógł, aby ustało owo udręczenie. I zaraz ustało dzięki litościwemu Bogu"⁹¹. Tym samym terminem określa św. Augustyn propozycję "składania ofiary Ciała Chrystusa także za tych, którzy nie są wcieleni w Chrystusa" przez chrzest, "innowacją obcą praktyce kościelnej i słusznym przepisom", "nowym czyli błędnym poglądem"⁹².

-----
88 Enarrationes in Psalmum 50, 21, PL 36, 598: "In illo tempore erat David, quando sacrificia victimarum animalium offerebantur Deo, et videbat haec futura tempora./.../. Erant illa sacrificia figurata, praenuntiantia unum salutare sacrificium".

89 Contra adversarium Legis et Prophetarum I 37, PL 42, 624: "posteaquam venit unicum sacrificium, cuius umbrae fuerunt illa omnia, non hoc improbantia, sed hoc significantia".

90 Contra Cresconium Donatistam I 30, PL 43, 462: "de ipso corpore et sanguine Domini, unico sacrificio pro salute nostra".

91 De civitate Dei XXII 8, 6, PL 41, 764: "Perrexerit unus /sc. presbyter/, obtulit ibi sacrificium corporis Christi, orans quantum potuit, ut cessaret illa vexatio: Deo protinus miserante cessavit".

92 De anima et eius origine II 15, PL 44, 504: "Habeto istum,

14. "Sacrificium corporis et sanguinis Christi"
"Ofiara Ciała i Krwi Chrystusa"

Eucharystia jest "ofiara Ciała i Krwi Chrystusa": "Zachowując wiarę katolicką i przepis kościelny, w żadnym wypadku nie pozwala się na składanie ofiary Ciała i Krwi Chrystusa za nie ochrzczonych jakiegokolwiek wieku"⁹³.

15. "Sacrificium corporis et sanguinis Domini"
"Ofiara Ciała i Krwi Pańskiej"

Eucharystia jest "ofiara Ciała i Krwi Pańskiej, jaką znają wierni i ci, którzy czytali Ewangelię. Ta ofiara jest obecnie rozpowszechniona na całym globie ziemskim"⁹⁴.

16. "Sacrificium pretii nostri"
"Ofiara naszego Odkupienia"

Eucharystia jest "ofiara naszego Odkupienia"⁹⁵, jak się wyraża św. Augustyn, składaną w intencji jego zmarłej matki.

17. "Sacrificium salutare"
"Ofiara zbawcza"

Eucharystia jest "ofiara zbawienia": "Nie należy natomiast wątpić, że zmarli doznają pomocy dzięki modlitwom świętego Kościoła, dzięki ofierze zbawczej i jałmużnom, jakie składa się za ich dusze"⁹⁶.

-----

si placet, etiam censorem, si parum fuerat habere doctorem, ut sacrificium corporis Christi etiam pro his offeras, qui Christo non sunt incorporati. Rem quippe tam novam, atque a disciplina ecclesiastica et a regula veritatis alienam, cum libris suis auderet inserere, non ait "Puto", non ait "Existimo", non ait "Arbitror", non ait saltem "Suggero", vel "Dico", sed "censeo", ut offenderemur novitate seu perversitate sententiae, terreremur auctoritate censurae".

93 De anima et eius origine I 13, PL 44, 481: "salva fide catholica et ecclesiastica regula, nulla ratione conceditur, ut pro non baptizatis cuiuslibet aetatis hominibus offeratur sacrificium corporis et sanguinis Christi".

94 Enarrationes in Psalmum 33, 5, PL 36, 303: "sacrificium corporis et sanguinis Domini, quod fideles norunt, et qui Evangelium legerunt, quod sacrificium nunc diffusum est toto orbe terrarum".

95 Confessiones IX 12, 32, PL 32, 777: "cum offerretur pro ea sacrificium pretii nostri".

96 Sermo 172, 2, PL 38, 936: "Orationibus vero sanctae Ecclesiae,

18. "Sacrificium verum quod fideles norunt"
"Prawdziwa ofiara, jaką znają wierni"

Eucharystia jest "prawdziwą ofiarą, jaką znają wierni i która była zapowiadana w obrazach"⁹⁷.

19. "Verum et unicum sacrificium pro peccatis"
"Prawdziwa i jedyna ofiara za grzechy"

Eucharystia jest "prawdziwą i jedyną ofiarą za grzechy", czyli ofiarą przebłagalną: "ofiary za grzechy nazywano w Prawie grzechami. Te wszystkie ofiary były obrazami Ciała Chrystusa. To jest prawdziwa i jedyna ofiara za grzechy"⁹⁸.

20. "Summum verumque sacrificium"
"Największa i prawdziwa ofiara"

Eucharystia, "codziennie sprawowany sakrament" i "ofiara Kościoła", jak chciał Jezus Chrystus, jako kapłan, i jako ofiarnik, sam również jako ofiara, stanowi "największą i prawdziwą ofiarę", przed którą "ustąpiły wszystkie ofiary fałszywe"⁹⁹.

21. "Singulare sacrificium pro peccatis"
"Szczególna ofiara za grzechy"

Eucharystia jest "szczególną ofiarą za grzechy", czyli ofiarą przebłagalną. Grzechy "zostają nam odpuszczone dzięki szczególnej ofierze za grzechy", gdyż "Chrystus stał się ofiarą za grzechy"¹⁰⁰.

-----
et sacrificio salutari, et eleemosynis, quae pro eorum /sc. mortuorum/ spiritibus erogantur, non est dubitandum, mortuos adiuvari".

97 Enarrationes in Psalmum 39, 12, PL 36, 441: "quando adhuc sacrificium verum quod fideles norunt, in figuris praenuntiabatur".

98 Contra duas epistulas Pelagianorum III 16, PL 44, 600: "sacrificia pro peccatis peccata appellabantur in Lege, quae omnia figurae fuerunt carnis Christi, quod est verum et unicum sacrificium pro peccatis /.../; et dimittuntur nobis per singulare sacrificium pro peccatis /.../; videtur intelligi /.../ Christum factum sacrificium pro peccatis".

99 De civitate Dei X 20, PL 41, 298: "Christus Iesus /.../ sacerdos est, ipse offerens, ipse et oblatio /.../ sacramentum quotidianum esse voluit Ecclesiae sacrificium /.../. Huic summo veroque sacrificio cuncta sacrificia falsa cessant.

100 Contra duas epistulas Pelagianorum III 16. PL 44. 600: tekst

22. "Unum verum et singulare sacrificium"
"Jedna prawdziwa i szczególna ofiara"

Eucharystia jest "jedną prawdziwą i szczególną ofiarą zapowiedzianą przedtem wieloma obrazami ofiar"¹⁰¹.

23. "Verissimum et singulare sacrificium"
"Najprawdziwsza i szczególna ofiara"

Eucharystia jest "najprawdziwszą i szczególną ofiarą": "w czasie składania tej najprawdziwszej i szczególnej ofiary otrzymujemy wezwanie do tego, aby składać dzięki Panu Bogu naszemu"¹⁰². Jest to też ofiara dziękczynna.

24. "Universale sacrificium"
"Ofiara powszechna"

Eucharystia jest "ofiara powszechną" w takim znaczeniu: "Samo odkupione państwo, tj. zgromadzenie i społeczność świętych, ofiara powszechna, jest składana Bogu przez Wielkiego Kapłana, który sam także ofiarował się za nas w swej Męce"¹⁰³.

25. "Sacrificium Christianorum"
"Ofiara chrześcijan"

Eucharystia jest "ofiara chrześcijan": "Taka jest ofiara chrześcijan: 'wielu jest jednym ciałem w Chrystusie'. Kościół powtarza składanie tej ofiary w sakramencie ołtarza, jaki znają wierni"¹⁰⁴. "Na każdym miejscu jest składana ofiara chrześcijan"¹⁰⁵.

-----
jak przypis 98.

- 101 Contra adversarium Legis et Prophetarum I 37, PL 42, 624: "sic unum verum et singulare sacrificium multis est antea sacrificium significatum figuris".
- 102 De spiritu et littera 18, PL 44, 211: "Unde et in ipso verissimo et singulari sacrificio, Domino Deo nostro agere gratias admonemur".
- 103 De civitate Dei X 6, PL 41, 284: "profecto efficitur, ut ipsa redempta civitas, hoc est congregatio societasque sanctorum, universale sacrificium offeratur Deo per sacerdotem magnum, qui etiam se ipsum obtulit in passione pro nobis".
- 104 Tamże: "Hoc est sacrificium Christianorum: 'multi unum corpus in Christo'. Quod etiam Sacramento altaris fidelibus noto frequentat Ecclesia".
- 105 Tractatus adversus Iudaeos 12, PL 42, 61: "in omni loco

Nie można składać jej za tych, którzy nie zostali ochrzczeni:
"Nie sądź, nie mów, nie ucz, że należy składać ofiarę chrze-
ścijan za tych, którzy wyszli z ciała jako nie ochrzczeni, je-
śli chcesz być katolikiem"¹⁰⁶.

26. "Christianorum sacrificia"
"Ofiary chrześcijan"

"Na pochwałę zasługują ofiary chrześcijan, które trwają
dzięki niewinności Chrystusa jako niewinnego Baranka. Te ofia-
ry były zapowiedziane w znakach przez dary ofiarne samego Abła
pochodzące z jego owiec"¹⁰⁷.

27. "Ecclesiae sacrificium"
"Ofiara Kościoła"

Św. Augustyn wyjaśnia, że Jezus Chrystus jako Pośrednik
między Bogiem i ludźmi, kapłan, który składa ofiarę, i ofiara,
"chciał, aby sprawowany codziennie sakrament tej rzeczywisto-
ści był ofiarą Kościoła"¹⁰⁸.

28. "Nostrum sacrificium"
"Nasza ofiara"

Eucharystia jest znakiem jedności wszystkich wiernych
w Kościele: "Głową tego ciała jest Chrystus. Jedność tego cia-
ła jest zalecana przez naszą Ofiarę"¹⁰⁹.

29. "Sacrificium pacis, sacrificium caritatis,
sacrificium corporis sui norunt fideles"
"Ofiarę pokoju, ofiarę miłości, ofiarę Jego Ciała
znają wierni"

Eucharystia jest "ofiarą pokoju, ofiarą miłości, ofiarą

-----
offerri sacrificium Christianorum".

106 De anima et eius origine III 18, PL 44, 520: "Noli credere,
nec dicere, nec docere, Sacrificium Christianorum pro iis
qui non baptizati de corpore exirent, offerendum, si vis
esse catholicus".

107 Dialogus quaestionum 47, PL 40, 748: "Christianorum sacrifi-
cia, quae ex innocentia Christi innocentis agni constant,
laudantur, quae significabant ipsius Abel ex ovibus munera".

108 De civitate Dei X 20, PL 41, 298: tekst w nocie 62.

109 Epistola 187, 20, PL 33, 839: "Huius corporis caput est

Ciała Chrystusa, jaką znają wierni"¹¹⁰.

30. "Peracti eiusdem sacrificii memoria"

"Wspomnienie dokonanej już raz tej samej Ofiary"

Eucharystia jest wspomnieniem ofiary Ciała i Krwi Chrystusa złożonej na krzyżu: "Dlatego chrześcijanie obchodzą jeszcze wspomnienie dokonanej już raz tej samej ofiary przez składanie najświętszej ofiary i uczestnictwo w przyjmowaniu Ciała i Krwi Chrystusa"¹¹¹.

31. "Sacrificium panis et vini"

"Ofiara chleba i wina"

Eucharystia jest "ofiara chleba i wina" o wymiarze trynitarnym: "Kościół święty katolicki teraz, to jest w okresie Nowego Testamentu, po całym globie ziemskim, w wierze i miłości, nie przestaje składać Mu w łączności z Ojcem i Duchem Świętym /Bóg jako Słowo, które stało się ciałem/, z którymi ma jedno bóstwo, ofiary chleba i wina"¹¹².

32. "Sacrificium laudis"

"Ofiara pochwalna"

Eucharystia jest "ofiara uwielbienia": "Kościół, który dzięki całkiem pewnemu następstwu biskupów trwa ciągle od ich /tj. apostołów Andrzeja i Jana/ czasów aż do naszych czasów, składa Bogu ofiarę pochwalną w Ciele Chrystusa"¹¹³.

Christus, huius corporis unitas nostro sacrificio commendatur".

110 Enarrationes 2 in Psalmum 21, 28, PL 36, 178: "Sacrificium pacis, sacrificium caritatis, sacrificium corporis sui norunt fideles".

111 Contra Faustum Manichaeum 17, PL 42, 382: "Unde iam Christiani, peracti eiusdem sacrificii memoriam celebrant, sacrosancta oblatione et participatione corporis et sanguinis Christi".

112 De fide ad Petrum sive De regula verae fidei 19, PL 40, 772: "et cui nunc, id est tempore Novi Testamenti, cum Patre et Spiritu sancto, cum quibus illi est una divinitas, sacrificium panis et vini in fide et caritate, sancta catholica Ecclesia per universum orbem terrae offerre non cessat".

113 Contra adversarium Legis et Prophetarum I 38, PL 42, 626: "Ecclesia, quae ab illorum /sc. apostolorum Andreae Ioannisque/ temporibus per episcoporum successiones perseverat,

33. "Sacrificium gratuitum, gratia datum"
"Ofiara pochodząca z łaski, darmo dana"

Eucharystia jako ofiara uwielbienia i dziękczynienia jest "ofiara pochodząca z łaski, darmo dana", jak o niej mówi następująca inwokacja: "O ofiarno pochodząca z łaski, darmo dana! Nie kupiłem przecież tego, co mam złożyć w ofierze, lecz Ty mi dałeś, bo tego nie miałem. 'Złóż Bogu ofiarę pochwalną'. A to złożenie ofiary pochwalnej jest składaniem dziękczynienia Temu, od którego masz wszystko, cokolwiek masz dobrego, a dzięki którego miłosierdziu zostaje ci odpuszczone wszystko, cokolwiek masz w sobie złego"¹¹⁴.

34. "Praeclarissimum atque optimum sacrificium"
"Najwspanialsza i najlepsza ofiara"

Eucharystia jest "najwspanialszą i najlepszą ofiarą", jaką my sami jesteśmy dla Boga w tajemnicy składania Mu naszych ofiar dzięki duchowej łączności z całą społecznością należącą do Chrystusa: "My sami, to jest Jego państwo, jesteśmy najwspanialszą i najlepszą ofiarą dla Niego. Tajemnicę tej rzeczywistości obchodzimy przez składanie naszych ofiar, jakie są znane wiernym"¹¹⁵. "My sami jesteśmy taką ofiarą w całości"¹¹⁶.

35. "Sacrificium vespertinum"
"Ofiara wieczorna"

Eucharystia jest "ofiara wieczorną", która jako "ofiara pochwalna" w Nowym Testamencie nastąpiła po "krwawych ofiarach"

-----
et immolat Deo in corpore Christi sacrificium laudis". Por. tamże I 37, PL 42, 624: "Quod est autem sacratius laudis sacrificium, quam in actione gratiarum?" Por. także Enarrationes in Psalmum 49, 21, PL 36, 578: "Et haec immolatio sacrificii laudis, gratias agere illi a quo habes, quidquid boni habes".

114 Enarrationes in Psalmum 49, 21, PL 36, 578: "O sacrificium gratuitum, gratia datum! Non quidem hoc emi, quod offeram, sed tu donasti, nam nec hoc haberem. 'Immola Deo sacrificium laudis'. Et haec immolatio sacrificii laudis gratias agere illi a quo habes quidquid boni habes, et cuius misericordia tibi dimittitur quidquid tuum mali habes".

115 De civitate Dei XIX 23, 5, PL 41, 655: "praeclarissimum atque optimum sacrificium nos ipsi sumus, hoc est civitas eius, cuius rei mysterium celebramus oblationibus nostris, quae fidelibus notae sunt".

116 Tamże, X 6, PL 41, 284: "totum sacrificium ipsi nos sumus".

Starego Testamentu"¹¹⁷: "Dziwisz się, że człowiek dochodzi do życia wiecznego? Dziw się raczej, że Bóg za ciebie poszedł na śmierć. Dziwisz się, a nie wierzysz? 'Słowo stało się ciałem i zamieszkało wśród nas'. Oto skąd wzięła swój początek ofiara wieczorna. Trzymajmy się Go mocno: niech będzie z nami złożony w ofierze Ten, który za nas się ofiarował. Tak bowiem przez ofiarę wieczorną ustaje stare życie, a nowe powstaje dzięki jasności"¹¹⁸.

IV. INNE OKREŚLENIA EUCHARYSTII

Po scharakteryzowaniu trzech najważniejszych nazw eucharystii: "eucharistia", "sacramentum" i "sacrificium", wymienimy z kolei i inne najciekawsze jej augustyńskie określenia.

1. "Sancti altaris oblatio"

"Ofiara złożona na świętym ołtarzu"

Eucharystia jest "ofiara składaną na świętym ołtarzu": "Poświęca się wszystko, co składa się Bogu w ofierze, szczególnie ofiarę złożoną na świętym ołtarzu. Przez ten sakrament ogłasza się publicznie owo nasze najważniejsze przyrzeczenie, mocą którego przyrzekliśmy uroczyście, że będziemy trwać w Chrystusie, rozumie się w organicznym związku z Ciałem Chrystusa. Sakramentem tej rzeczywistości jest to, że 'wielu nas jest jednym chlebem i jednym ciałem' /1 Kor 10, 17/ w Chrystusie"¹¹⁹.

-----

117 Por. noty 79 i 88.

118 Sermo 342, 5, PL 39, 1504: "Miraris si homo perveniat ad vitam aeternam? mirare potius quod Deus pro te pervenit ad mortem. Miraris, non credis? 'Verbum caro factum est, et habitavit in nobis'. Ecce unde factum est sacrificium vespertinum. Inhaereamus illi: nobiscum offeratur, qui pro nobis oblatus est. Sic enim vespertino sacrificio vita vetus interficitur, et dilucido nova oritur".

119 Epistola 149, 15, PL 33, 637: "Voventur autem omnia quae offeruntur Deo, maxime sancti altaris oblatio; quo Sacramento praedicatur nostrum illud votum maximum, quo nos vovimus in Christo esse mansuros, utique in compage corporis Christi. Cuius rei sacramentum est, quod unus panis, unum corpus multi sumus /1 Cor 10, 17/".

2. "Oblationes nostrae quae fidelibus notae sunt"
"Nasze ofiary, jakie są znane wiernym"

Eucharystią są również "nasze ofiary znane wiernym"¹²⁰.

3. "Sacrosancta oblatio"
"Najświętsza ofiara"

Eucharystia jest według Augustyna "najświętszą ofiarą"¹²¹.

4. "Offerre"
"Składanie ofiary"

O częstotliwości składania ofiary eucharystycznej przez kapłanów Biskup Hippony informuje, że: "w jednym miejscu nie opuszcza się żadnego dnia, w którym by nie składano ofiary, w innym miejscu składa się ofiarę tylko w sobotę i w niedzielę, a gdzie indziej tylko w niedzielę"¹²².

5. "Immolare"
"Składanie ofiary"

Św. Augustyn tak poucza o "składaniu ofiary" eucharystycznej za nas codziennie: "Chrystus raz za nas został złożony w ofierze, jakby nas codziennie odnawiał Ten, który odnowił nas przez swoją pierwszą łaskę" udzieloną nam w czasie chrztu¹²³.

-----

120 De civitate Dei XIX 23, 5, PL 41, 655: tekst nota 115.

121 Contra Faustum Manichaeum 17, PL 42, 382: "Unde iam Christiani, peracti eiusdem sacrificii memoriam celebrant, sacrosancta oblatione et participatione corporis et sanguinis Christi".

122 Epistola 54, 2, PL 33, 200: "alibi nullus dies praetermittitur, quo non offeratur, alibi sabbato tantum et dominico, alibi tantum dominico".

123 Enarrationes in Psalmum 75, 15, PL 36, 966: "Et semel nobis Christus immolatus est, quando credidimus, /.../ quotidie nobis immolatur, quasi quotidie nos innovet, qui prima gratia sua nos innovavit".

6. "Benedictio Christi"

"Błogosławieństwo udzielone przez Chrystusa"

Ten termin ma związek z obrzędem konsekracyjnym w ofierze eucharystycznej: "Nie każdy bowiem chleb, lecz ten, który otrzymuje błogosławieństwo udzielone przez Chrystusa, staje się Ciałem Chrystusa"¹²⁴.

7. "Celebratio corporis et sanguinis Domini"

"Sprawowanie Ciała i Krwi Pańskiej"

I ten termin¹²⁵ ma związek z obrzędem konsekracyjnym, podobnie jak termin "sprawowanie sakramentów" /celebratio sacramentorum/, o czym była już mowa¹²⁶.

8. "Consecratio"

"Konsekracja" lub "Święte Przeistoczenie" albo "Przemiana chleba i wina w Ciało i Krew Chrystusa"

To jeszcze inna u św. Augustyna nazwa obrzędu konsekracyjnego: "Nasz chleb i kielich, nie jakikolwiek /.../, lecz po pewnej konsekracji staje się dla nas mistyczny /.../. Dlatego to, co w ten sposób nie staje się takie, chociaż jest chlebem i kielichem, jest posilnym pożywieniem, nie sakramentem w znaczeniu religijnym, chyba że tym chlebem i kielichem jest to, co błogosławimy i dzięki składamy Panu"¹²⁷.

9. "Cena consecrata"

"Wieczera konsekrowana" lub "Uczta święta" albo "Uświęcony posiłek"

Ten termin wiąże się u Doktora Łaski z Wieczерzą Pańską,

-----

124 Sermo 234, 2, PL 38, 1116: "Non enim omnis panis, sed accipiens benedictionem Christi, fit corpus Christi".

125 De doctrina christiana III 13, PL 34, 71: "celebratio corporis et sanguinis Domini".

126 Por. notę 72.

127 Contra Faustum Manichaeum 13, PL 42, 379: "Noster autem panis et calix, non quilibet /.../, sed certa consecratione mysticus fit /.../. Proinde quod non ita fit, quamvis sit panis et calix, alimentum est refectionis, non sacramentum religionis, nisi quod benedicimus, gratiasque agimus Domino".

która dla słuchaczy jego kazania jest posiłkiem spożywanym codziennie dzięki wierze: "My, moi bracia, zostaliśmy wezwani na ucztę /por. Ap 19, 9/ /.../ Wieczерzę konsekrowaną podał /Chry-stus Pan/ swoim uczniom, lecz my nie byliśmy przy stole na tam-tej uczcie; jednak dzięki wierze codziennie spożywamy tę Wie-czerzę"¹²⁸.

10. "Ministerium dominici corporis"

"Posługa Ciała Pańskiego" lub "Korzystanie z posługi Ciała Pańskiego"

Tak nazywa św. Augustyn korzystanie z eucharystii, które w jego czasach było ogólnie przyjętą praktyką kościelną: "Przyj-dzie bowiem wilk, nie człowiek, lecz diabeł. Namawiał on do odstępstwa najczęściej tych wiernych, którym zabrakło na co-dzień korzystania z posługi Ciała Pańskiego"¹²⁹.

11. "Sanctificatio"

"Uświęcenie"

Tym terminem posługuje się Biskup Hippony, gdy mówi o "przygotowaniu uświęcenia" i o samym "uświęceniu ofiary dla Boga": "Dlatego uważam, że Apostoł nakazał, aby w czasie przy-gotowywania tego uświęcenia następowały właściwe προσευχαί, to jest orationes, czyli modlitwy"¹³⁰. "Następnie po uświęceniu ofiary dla Boga, ponieważ chciał, żebyśmy sami stanowili Jego ofiarę, co już zostało wyjaśnione, gdy została złożona najpierw tanta, ofiara dla Boga, i my, to jest znak tej rzeczywistości, jakim jesteśmy, oto gdy zostało dokonane uświęcenie, odmawiamy modlitwę Pańską /.../. Po niej mówi się 'Pokój z wami' i chrze-ścijanie całują się w świętym pocałunku. Jest to znak pokoju

-----
128 Sermo 112, 4, PL 38, 645: "Nos, fratres mei, ad cenam vocati /.../. Cenam manibus suis consecratam discipulis dedit: sed nos in illo convivio non discubuimus; et ta-men cenam fide quotidie manducamus".

129 Epistola 228, 6, PL 33, 1016: "Veniet enim lupus, non homo sed diabolus, qui plerumque fideles apostatas esse persua-sit, quibus quotidianum mysterium Dominici corporis defuit".

130 Epistola 149, 15, PL 33, 637: "Ideo in huius sanctifica-tionis praeparatione existimo Apostolum iussisse propriae fieri προσευχᾶς, id est orationes".

/.../. Wielkie więc są to sakramenty i to bardzo wielkie /.../.
Oto przyjmuje się, spożywa się /.../ Ciało Chrystusa"¹³¹.

12. "Sacra mysteria"

"Święte misteria" albo "Święte tajemnice"

Nazwą "święte misteria" określa św. Augustyn ofiarę eucharystyczną, zwłaszcza modlitwę eucharystyczną: "W czasie świętych misteriów otrzymujemy nakaz wzniesienia w górę serca /.../, abyśmy dzięki składali Panu Bogu naszemu. Ciągłe bowiem otrzymujemy przypomnienie o tym, bo to jest godne, bo to jest sprawiedliwe. Przypominasz sobie, skąd są te słowa"¹³².

13. "Intimum fidelium mysterium"

"Mysterium dostępne dla wiernych"

Eucharystia jest "mysterium dostępnym dla wiernych": "pokolenie ludzi pobożnych i świętych /.../ doskonaląc się w tym swoim poczuciu /pobożności i świętości/, cokolwiek dobrego robi, robi to dla Pana; stąd to ma miejsce składanie dziękczynienia, które powtarza się przez misterium dostępne dla wiernych"¹³³.

14. "Mensa"

"Stół",

A. Stół słowa Bożego

"Cibus noster quotidianus in hac terra, sermo Dei,
qui semper erogatur in Ecclesia"

"Naszym pokarmem codziennym na tej ziemi - słowo
Boże, które ciągle jest podawane w Kościele"

Św. Augustyn wyjaśnia, że z ołtarzem /altare/ ma związek pokarm przeznaczony na codzień dla wiernych i ochrzczonych,

-----

131 Sermo 227, PL 38, 1100: por. pierwszą część tego tekstu nota 84/: "Post ipsam dicitur, 'Pax vobiscum' et osculantur se Christiani in osculo sancto. Pacis signum est /.../. Magna ergo sacramenta, et valde magna /.../ Ecce accipitur, comeditur, consumitur /.../ corpus Christi".

132 De bono viduitatis 16, 20, PL 40, 443: "inter sacra mysteria cor habere sursum iubemur /.../. Domino Deo nostro gratias agamus. Hoc enim continuo commonemur, quia hoc dignum est, hoc iustum est. Recordaris haec verba unde sint".

133 Epistola 140, 70, PL 33, 569: "generatio scilicet piorum atque sanctorum /.../. In quo affectu proficiens, quidquid bo-

którym jest podawane przez Kościół zarówno słowo Boże, jak i eucharystia: "Jaki jest ten chleb i dlaczego nazywa się chlebem powszednim? Ten chleb jest konieczny. Bez niego przecież nie możemy żyć. Bez chleba nie możemy żyć. Bezwstydnością jest, abyś prosił Boga o bogactwo, a nie jest bezwstydnością, abyś prosił o chleb powszedni. Jedno jest dla ciebie powodem do chełpliwości, drugie jest dla ciebie środkiem do życia. Ponieważ jednak ten chleb jest podawany w sposób widzialny i dotykalny zarówno dobrym, jak i złym, jest chlebem powszednim, o który proszą dzieci. Jest nim słowo Boże, które podaje się nam codziennie. To jest nasz chleb powszedni. Dzięki niemu żyją nie ciała, lecz dusze. Konieczny jest on także teraz dla nas robotników w winnicy. Jest pokarmem, nie zapłatą. Robotnikowi bowiem dwie rzeczy jest winien ten, kto go wynajmuje do winnicy: pokarm, aby nie osłabł, i zapłatę, aby się z niej cieszył. Naszym pokarmem codziennym na tej ziemi - słowo Boże, które ciągle jest podawane w Kościele. Nasza zapłata po pracy nazywa się życiem wiecznym. Jeśli może znowu w tym naszym chlebie powszednim rozróżniasz to, co przyjmują wierni, co mają zamiar przyjąć ochrzczeni, to dobrze modlimy się i mówimy: 'chleba naszego powszedniego daj nam dzisiaj', abyśmy tak żyli, żebyśmy nie byli odłączeni od tego ołtarza"¹³⁴.

-----
ni facit, Domino facit; unde est actio gratiarum, quae intimo fidelium mysterio celebratur".

- 134 Sermo 56, 10, PL 38, 381: "Quis est iste panis? et quare dicitur quotidianus? Et iste necessarius est: etenim sine illo vivere non possumus; sine pane non possumus. Impudentia est, ut a Deo petas divitias: non est impudentia, ut petas panem quotidianum. Aliud est unde superbias, aliud est unde vivas. Tamen quia iste panis visibilis et tractabilis datur et bonis et malis, est panis quotidianus quem petunt filii. Ipse est sermo Dei, qui nobis quotidie erogatur. Panis noster quotidianus est: inde vivunt non ventres, sed mentes. Necessarius est nobis etiam nunc operariis in vinea; cibus est, non merces. Operario enim duas res debet, qui illum conducit ad vineam, cibum, ne deficiat; et mercedem, unde gaudeat. Cibus noster quotidianus in hac terra, sermo Dei, qui semper erogatur Ecclesia: merces nostra post laborem vita aeterna nominatur. Iterum in isto pane nostro quotidiano si intelligas quod fideles accipiunt, quod accepturi estis baptizati; bene rogamus et dicimus, 'panem nostrum quotidianum da nobis hodie': ut sic vivamus, ne ab illo altari separemur".

B. Stół eucharystii

a/ "Magna mensa"
"Stół wielki"

"Czym jest ten Stół wielki, jeśli nie stołem, skąd otrzymujemy Ciało Chrystusa i Krew?"¹³⁵

b/ "Mensa potentis"
"Stół Mocarza"

"Wiecie, czym jest stół Mocarza. Tam jest Ciało i Krew Chrystusa /.../ dla zbudowania ludu i utwierdzenia wiary"¹³⁶.

c/ "Mensa Christi"
"Stół Chrystusa"

"Pyszni /.../ bogacze /.../ zostali przyprowadzeni do stołu Chrystusa. Otrzymują też częśćkę z Jego Ciała i Krwi. Lecz tylko adorują, nie nasycają się, ponieważ nie naśladują /.../. Oni także przychodzą do stołu, spożywają i adorują. Nie nasycają się jednak, ponieważ nie pragną usilnie sprawiedliwości. Tacy bowiem będą nasyceni"¹³⁷.

d/ "Mensa ipsius"
"Jego stół"

"Chrystus karmi codziennie. Jego stołem jest ów stół ustawiony w środku"¹³⁸.

-
- 135 Sermo 31, 2, PL 38, 193: "Quae est magna mensa, nisi unde accipimus corpus Christi et sanguinem?"
- 136 In Ioannis Evangelium 47, 2, PL 35, 1733: "Mensa potentis quae sit, nostis; ibi est corpus et sanguis Christi /.../ ad aedificandam plebem et asserendam fidem".
- 137 Epistola 140, 66-67, PL 33, 566-567: "divites /.../ superbi /.../ adducti sunt ad mensam Christi, et accipiunt de corpore et sanguine eius; sed adorant tantum, non etiam saturantur, quoniam non imitantur /.../ et ipsi veniunt ad mensam, manducant et adorant; non tamen saturantur, quia non esuriunt et sitiunt iustitiam; tales enim saturabuntur".
- 138 Sermo 132, 1, PL 38, 735: "Per istos dies magistri pascunt, Christus quotidie pascit, mensa ipsius est illa in medio constituta".

e/ "Christi mensa"
"Stół Chrystusa"

"Mieć wspólny z kimś stół Chrystusa"¹³⁹.

f/ "Mensa Domini"
"Stół Pański"

"Przystąpić do stołu Pańskiego"¹⁴⁰. "Spożywać pokarm ze stołu Pańskiego"¹⁴¹.

g/ "Domini mensa"
"Stół Pański"¹⁴²

h/ "Mensa dominica"
"Stół Pański"

"Przystępujecie już do stołu Pańskiego. Spożywacie Ciało Chrystusa. Pijecie Jego Krew"¹⁴³.

15. "Cena"
"Wieczerza" albo "Uczta"

a/ "Dominica cena"
"Wieczerza Pańska"

"Do samej Wieczerzy Pańskiej przystąpił także /Judas/. /.../. Piotr otrzymał na życie, Judasz na śmierć /.../. Dobry pokarm ożywia dobrych, uśmierca złych"¹⁴⁴.

b/ "Cena Domini"
"Uczta Pańska"

"Po odbytej już wieczerzy, po ofiarowaniu się Chry-

-----
139 Por. Sermo 164, 11, PL 38, 900: "communicares cum illo Christi mensam".

140 Por. Sermo 77, 4, PL 38, 485: "Ad mensam Domini accesserunt"; Sermo 137, 2, PL 38, 735: "ad mensam Domini iam acceditis"; Sermo 21, 5, PL 38, 145: "fidelis vocaris, accedens ad mensam Domini tui, respondens ex fide verba fidei".

141 Por. De fide et operibus 9, PL 40, 202: "tunc de mensa Domini manducant".

142 Por. Epistola 36, 24, PL 33, 147; Epistola 149, 15, PL 33, 636.

143 Sermo 132, 2, PL 38, 735: "ad mensam Dominicam iam acceditis, et carnem Christi manducatis, et sanguinem bibitis. Por. Sermo 372, 2, PL 30, 1662: "de mensa Dominica".

144 In Ioannis Evangelium 50, 10, PL 35, 1762: "Ad ipsam dominicam cenam pariter accessit /.../. Petrus enim accepit ad vitam, Iudas ad mortem /.../, cibus bonus bonos vivificat, malos mortificat".

stusa, po przekazaniu polecenia odbywania Wieczerzy Pańskiej, jaką znają wierni, utrwalonej rękami i potwierdzonej ustami Pana, po zmartwychwstaniu Chrystusa zostali posłani apostołowie, do których przedtem zostali posłani prorocy. Przyjdźcie na ucztę!"¹⁴⁵

c/ "Cena Christi"
"Uczta Chrystusowa"

"Prorocy zapraszają na Chrystusową ucztę"¹⁴⁶.

16. "Spiritualis alimonia"
"Pożywienie dla duszy"

"Wierni znają także pożywienie dla duszy, jakie /.../ mają przyjmować z ołtarza Bożego"¹⁴⁷.

17. "Cibus sempiternus"
"Pokarm dający życie wieczne"

"Oto pokarm dający życie wieczne!"¹⁴⁸.

18. "Panis angelorum"
"Chleb aniołów" lub "Chleb należący do aniołów"
albo "Chleb anielski"

"Lecz, aby człowiek spożywał chleb aniołów, Pan aniołów stał się człowiekiem"¹⁴⁹. "Człowiek spożywał chleb aniołów"¹⁵⁰.

-
- 145 Sermo 112, 1, PL 38, 643: "Parata enim cena, immolato Christo, post resurrectionem Christi commendata quam sciunt fideles, cena Domini, eiusque manibus et ore firmata, missi sunt Apostoli, ad quos missi fuerunt ante Prophetæ. Venite ad cenam".
- 146 Sermo 112, 1, PL 38, 643: "Prophetæ invitant ad cenam Christi.
- 147 Sermo 57, 7, PL 38, 389: "Norunt etiam spirituales alimoniam fideles, quam /.../ accepturi de altari Dei".
- 148 Enarrationes in Psalmum 33, 6, PL 36, 303: "Ecce cibus sempiternus".
- 149 Sermo 130, 2, PL 38, 726: "Sed ut panem Angelorum manducaret homo, Dominus Angelorum factus est homo".
- 150 Enarrationes in Psalmum 33, 6, PL 36, 303: "panem Angelorum manducavit homo".

19. "Panis caeli"
"Chleb z nieba"

"Kto jest chlebem z nieba, jeśli nie Chrystus?"¹⁵¹

20. "Panis altaris"
"Chleb z ołtarza"

"Pan aniołów stał się człowiekiem. Bo jeśli by nie stał się tą obecną rzeczywistością, nie mielibyśmy Jego Ciała, nie spożywalibyśmy chleba z ołtarza"¹⁵². "Przez chleb przeznaczony na codzień powinniśmy rozumieć ten chleb, który macie zamiar przyjmając z ołtarza"¹⁵³.

21. "Panis sanctificatus"
"Chleb uświęcony"

"Ten chleb, jaki widzicie na ołtarzu, uświęcony przez Słowo Boże, jest Ciałem Chrystusa. Ten kielich, rozumie się, zawartość kielicha, uświęcony przez Słowo Boże, jest Krwią Chrystusa"¹⁵⁴.

22. "Quotidiana medicina Domini corporis"
"Lekarstwo Ciała Pańskiego na codzień"

"Jeśli jednak grzechy nie są tak wielkie, aby ktoś był osądzony jako podlegający skazaniu na wykluczenie ze społeczności, to nie powinien powstrzymywać się od Lekarstwa Ciała Pańskiego na codzień"¹⁵⁵. "W okresie okazywania miłosierdzia w Kościele Bóg postanowił dać Lekarstwo na codzień po to, abyśmy mówili: 'Odpuść nam nasze winy, jako i my odpuszczamy naszym

-----

151 Sermo 130, 2, PL 38, 726: "Quis est panis caeli, nisi Christus?"

152 Sermo 130, 2, PL 38, 726: "Dominus Angelorum factus est homo. Si enim hoc non factus esset, carnem ipsius non haberemus, panem altaris non manducaremus".

153 Sermo 59, 6, PL 38, 410: "quotidianum panem illum intelligamus, quem accepturi estis de altari".

154 Sermo 227, PL 38, 1099: "Panis ille, quem videtis in altari, sanctificatus per verbum Dei, corpus est Christi. Calix ille, imo quod habet calix, sanctificatum per verbum Dei, sanguis est Christi".

155 Epistola 54, 4, PL 33, 201: "Ceterum peccata si tanta non sunt, ut excommunicandus quisque iudicetur, non se debet quotidiana medicina Domini corporis separare".

winowajcom' /Mt 6, 12/, abyśmy z twarzą obmytą tymi słowami przystępowali do ołtarza i abyśmy po obmyciu twarzy tymi słowami mieli udział w Ciele Chrystusa i Krwi"¹⁵⁶.

23. "Salubris refectio"

"Posiłek zbawczy" albo "Posiłek dający zbawienie"

Eucharystia jest posiłkiem dla osiągnięcia zbawienia: Chrystus "ze swojego Ciała i Krwi dał nam zbawczy Posiłek"¹⁵⁷.

24. "Communicatio dominici corporis"

"Udział w przyjmowaniu Ciała Pańskiego" albo
"Przyjmowanie Ciała Pańskiego"

Św. Augustyn wspomina, że jego matka przyjmowała Ciało Pańskie: "tam odbywało się przyjmowanie Ciała Pańskiego"¹⁵⁸.

25. "Communicatio corporis et sanguinis ipsius"

"Udział w przyjmowaniu Jego Ciała i Krwi", tj. Ciała i Krwi Chrystusa albo "Przyjmowanie Jego Ciała i Krwi", tj. Ciała i Krwi Chrystusa

"Udział w przyjmowaniu Jego Ciała i Krwi", tj. Ciała i Krwi Chrystusa¹⁵⁹, wspólnie z innymi, w czasach św. Augustyna był praktyką codzienną albo następował w dni ściśle określone, kiedy składano najświętszą ofiarę, np. w sobotę i w niedzielę albo tylko w niedzielę, jak wskazuje na to tekst przytoczony niżej.

-----
156 Sermo 17, 5, PL 38, 127: "constituit Deus in Ecclesia tempore misericordiae praerogandae quotidianam medicinam, ut dicamus, 'Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris' /Mt 6, 12/, ut his verbis lota facie ad altare accedamus, et his verbis lota facie corpore Christi et sanguine communicemus".

157 Sermo 131, 1, PL 38, 729: "de corpore ac sanguine suo dedit nobis salubrem refectionem".

158 Confessiones 6, 2, PL 32, 720: "et pro canistro pleno terrenis fructibus plenum purgationibus votis pectus ad memorias martyrum afferre didicerat, ut et quod posset daret egentibus et sic communicatio dominici corporis illic celebraretur, cuius passionis imitatione immolati et coronati sunt martyres".

159 Epistola 54, 1, PL 33, 200: "communicatio corporis et sanguinis ipsius".

26. "Communicare corpori et sanguini Domini"

"Branie udziału w przyjmowaniu Ciała i Krwi Pańskiej"
albo "Przyjmowanie Ciała i Krwi Pańskiej"

O różnej częstotliwości przyjmowania Ciała i Krwi Pańskiej tak pisze św. Augustyn: "jedni codziennie przyjmują Ciało i Krew Pańską, inni przyjmują w pewne dni; w jednym miejscu nie pomija się żadnego dnia, w którym by nie składano Ofiary, w innym miejscu składa się Ją tylko w sobotę i w niedzielę, gdzie indziej tylko w niedzielę"¹⁶⁰.

27. "Participatio corporis et sanguinis Christi"

"Uczestnictwo w Ciele i Krwi Chrystusa" albo

"Uczestniczenie w przyjmowaniu Ciała i Krwi Chrystusa"
lub "Przyjmowanie Ciała i Krwi Chrystusa"

"Niech nikt nie mówi, że droga, która wiedzie do zbawienia, może znajdować się w zasięgu dobrego postępowania i kultu jednego Boga wszechmogącego bez uczestnictwa w przyjmowaniu Ciała i Krwi Chrystusa"¹⁶¹. "Papież Innocenty¹⁶² mówi, że dzieci bez Chrystusowego chrztu i bez uczestnictwa w przyjęciu Ciała i Krwi Chrystusa nie mają życia wiecznego"¹⁶³.

-----
160 Tamże, 2, PL 33, 200: "alii quotidie communicant corpori et sanguini Domini, alii certis diebus accipiunt; alibi nullus dies praetermittitur, quo non offeratur, alibi sabbato tantum et dominico, alibi tantum dominico". Wyrazy "communicare" i "accipere" oraz "communicatio" oznaczają "przyjmowanie" /Ciała i Krwi Pańskiej/, "branie udziału w przyjmowaniu".

161 Epistola 149, 17, PL 33, 637: "Et ne quisquam diceret posse esse salutis via in bona conversatione et unius Dei omnipotentis cultu, sine participatione corporis et sanguinis Christi". Por. Contra Faustum Manichaeum 17, PL 42, 382 /nota 111/.

162 Św. Innocenty I /401-417/.

163 Contra duas epistulas Pelagianorum II 7, PL 44, 576: "Innocentius Papa sine Baptismo Christi, et sine participatione corporis et sanguinis Christi vitam non habere parvulos dicit". Por. De peccatorum meritis et remissione I 27, PL 44, 124: "sine participatione corporis huius et sanguinis in se habere vitam /sc. non possunt/"; wierzący nie mogą "mieć w sobie życia bez uczestnictwa w przyjmowaniu tego Ciała i Krwi".

28. "Participatio corporis et sanguinis Domini"
"Uczestnictwo w Ciele i Krwi Pańskiej" albo
"Uczestnictwo w przyjmowaniu Ciała i Krwi Pańskiej" lub
"Przyjmowanie Ciała i Krwi Pańskiej"

Mówiąc o godnym przyjmowaniu eucharystii św. Augustyn wyjaśnia, że "człowiek powinien uznać się za niegodnego do przyjęcia Ciała i Krwi Pańskiej" po popełnieniu grzechu śmiertelnego¹⁶⁴.

29. "Participatio mensae dominicae"
"Uczestnictwo w przystąpieniu do stołu Pańskiego" albo
"Uczestnictwo w sakramencie stołu Pańskiego" lub
"Uczestnictwo w przyjmowaniu sakramentu Stołu Pańskiego" albo "Przyjmowanie sakramentu Stołu Pańskiego"

Biskup Hippony stwierdzając, że "chrześcijanie kartagińscy bardzo słusznie sam chrzest nazywają zbawieniem, a sakrament Ciała Chrystusa życiem", posługuje się przy tym w jednym dość krótkim kontekście swojego wyjaśnienia takimi określeniami eucharystii, jak: "sacramentum corporis Christi", "sacramentum mensae dominicae", "corpus et sanguis Domini", "sacramentum". Wśród tych określeń w tym samym kontekście znajduje się także termin "participatio mensae dominicae": ponadto chrześcijanie kartagińscy "utrzymują, że żaden człowiek, poza chrztem i uczestnictwem w sakramencie Stołu Pańskiego, nie może dojść nie tylko do królestwa Bożego, lecz także do zbawienia i życia wiecznego"¹⁶⁵.

30. "Participatio altaris"
"Uczestnictwo w sakramencie ołtarza"

"W samym połączeniu sakramentów, udział w chrzcie, przy uczestnictwie w sakramencie ołtarza, ma sprawiedliwych, ma też

-----
164 Sermo 351, 7, PL 39, 1542: "Postremo ab ipsa mente talis sententia proferatur, ut se indignum homo iudicet participatio-
ne corporis et sanguinis Domini". Por. De civitate Dei XXI
25, 1, PL 41, 741 o podkreśleniu łączności sakramentu chrztu
z eucharystią: "obmyci przez chrzest Chrystusowy stali się
uczestnikami Ciała i Krwi Chrystusa"- "corporis eius /sc.
Christi/ et sanguinis participes".

165 De peccatorum meritis et remissione I 34, PL 44, 128-129:
"Punici Christiani /.../ Unde, nisi ex antiqua, ut existimo,
et apostolica traditione, qua Ecclesiae Christi insitum

niesprawiedliwych"¹⁶⁶.

31. "Corporis Christi communio"

"Wspólnota Ciała Chrystusa" albo "Zjednoczenie z Ciałem Chrystusa" lub "Łączność z Ciałem Chrystusa"

Taki termin eucharystyczny znajduje się w augustyńskim tekście, w którym jest mowa o czyimś "odsunięciu się od łączności z Ciałem Chrystusa"¹⁶⁷.

32. "Corporis et sanguinis Christi communio"

"Wspólnota Ciała i Krwi Chrystusa" albo "Zjednoczenie z Ciałem i Krwią Chrystusa" lub "Łączność z Ciałem i Krwią Chrystusa"

"Tę bowiem tradycję przekazaną przez Ojców zachowuje cały Kościół, aby modlono się za tych, którzy umarli w łączności z Ciałem i Krwią Chrystusa, kiedy w czasie samej ofiary następuje wspomnienie o nich na właściwym miejscu i aby pamiętano także o składaniu za nich tej ofiary"¹⁶⁸.

33. "Hunc cibum et potum societatem vult intellegi corporis et membrorum suorum quod est sancta Ecclesia"

"Przez ten Pokarm i Napój według woli Pańskiej należy rozumieć wspólnotę Ciała i jego członków, czym jest święty Kościół"

Św. Augustyn tak pisze o tej Tajemnicy: "Chce więc /Pan/, aby przez ten Pokarm i Napój rozumiano wspólnotę Ciała i jego członków, czym jest święty Kościół obecny w przeznaczonych, powołanych, usprawiedliwionych, sławnych świętych i jego wier-

-----
tenent, praeter Baptismum et participationem mensae Dominicae non solum ad regnum Dei, sed nec ad salutem et vitam aeternam posse quemquam hominem pervenire?"

166 Sermo /dubius/ 364, 2, PL 39, 1640: "in ipsa societate Sacramentorum, communicatio Baptismatis, participatione Altaris, habet iustos, habet iniustos".

167 Contra duas epistulas pelagianorum IV 26, PL 44, 628: "a corporis Christi communione removetur".

168 Sermo 172, 2, PL 38, 936: "Hoc enim a patribus traditum, universa observat Ecclesia, ut pro eis qui in corporis et sanguinis Christi communione defuncti sunt, cum ad ipsum sacrificium loco suo commemorantur, oretur, ac pro illis quoque id offerri commemoretur".

nych"¹⁶⁹. Tymi terminami określa Biskup Hippony społeczny, uniwersalny i eklezjalny wymiar eucharystii. Dzięki jej jednoczącej mocy tworzy się i utrzymuje zjednoczenie w miłości wszystkich braci i sióstr w Chrystusie, czyli w Jego Ciele, tj. w Kościele świętym, czyli w społeczności kościelnej.

34. "Mysteriorum divinorum signacula"
"Znaki oznaczające boskie misteria"

"Do tego ołtarza, który jest postawiony teraz w Kościele na ziemi, wystawiony przed oczy ziemskie, dla powtarzania zewnętrznych znaków należących do boskich misterii, może przystąpić wielu nawet występnych, ponieważ Bóg w obecnym czasie okazuje swoją cierpliwość, aby w przyszłości ujawnić swoją surowość. Przystępują zaś nie wiedząc, że cierpliwość Boża doprowadza ich do pokuty /.../. Natomiast do tamtego ołtarza, dokąd wszedł przed nami Jezus jako Poprzednik, dokąd Głowa Kościoła wyprzedziła pozostałe członki mające tam iść, nie będzie mógł przystąpić żaden spośród tych, o których, jak już wspomniałem, powiedział Apostoł, że 'ci, którzy popełniają takie występki, nie osiągną królestwa Bożego'"¹⁷⁰.

35. "Signum corporis Christi"
"Znak oznaczający Ciało Chrystusa"

Eucharystia jest znakiem oznaczającym Ciało Chrystusa:
"Pan bowiem nie wahał się powiedzieć: 'To jest moje Ciało'
/Mt 26, 26/, kiedy dawał znak oznaczający Jego Ciało"¹⁷¹. "Kto

-----

169 In Ioannis Evangelium 26, 15, PL 35, 1614: "Hunc itaque cibum et potum societatem vult intellegi corporis et membrorum suorum, quod est sancta Ecclesia in praedestinatiis et vocatis et iustificatis, et glorificatis sanctis, et fidelibus eius".

170 Sermo 351, 7, PL 39, 1543: "Ad hoc altare, quod nunc in Ecclesia est in terra positum, terrenis oculis expositum, ad mysteriorum divinorum signacula celebranda, multi etiam scelerati possunt accedere /.../. Ad illud autem altare, quo praecursor pro nobis introiit Iesus, quo caput Ecclesiae praecessit, membris ceteris secuturis, nullus eorum accedere poterit, de quibus, ut iam commemoravi, dixit Apostolus, 'Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt'".

171 Contra Adimantum Manichaei discipulum 12, 3, PL 42, 144:

zaś nie rozumie co oznacza znak, a jednak umysłem poznaje istnienie znaku, sam nie znajduje się pod naciskiem stanu niewoli. Lepiej jest nawet doznawać ucisku z powodu nieznanych, lecz pożytecznych znaków, niż wyjaśniając je nieużytecznie, wplątać w siędła błędu kark wyprowadzony z jarzma niewoli"¹⁷².

36. "Vita unicuique erit corpus et sanguis Christi"
"Życiem dla każdego będzie Ciało i Krew Chrystusa"

Eucharystia jest rzeczywistością o wymiarze duchowym: "Życiem dla każdego będzie Ciało i Krew Chrystusa, pod warunkiem że to, co w sakramencie przyjmuje się w sposób widzialny, w samej rzeczywistości spożywa się duchowo, pije się duchowo"¹⁷³.

Po dokonaniu przeglądu eucharystycznych terminów u św. Augustyna można stwierdzić, że to nazewnictwo jest: 1° imponujące w swoim bogactwie już w starożytności chrześcijańskiej, czego wymownym dowodem są augustyńskie pisma; 2° aktualne i pożyteczne dla określenia tajemnicy eucharystii, której pokojowa i jednocząca moc ciągle jest żywa i ma przyszłość w budowaniu Ludu Bożego, lepszego w całości świata; 3° praktyczne w zastosowaniu do katechez, kazań, komentarzy biblijnych i różnych wyjaśnień; 4° głębokie w swojej zawartości treściowej, zwłaszcza w wypowiedziach, które podkreślają rzeczywistą obecność Ciała i Krwi Chrystusa w eucharystii, jej duchowy, społeczny, uniwersalny, eklezjalny, trynitarny i dynamiczny wymiar dla życia w pełni chrześcijańskiego; 5° urozmaicone wreszcie także pod względem językowym i stylistycznym.

Ks. Henryk Wójtowicz - Lublin

"Non enim Dominus dubitavit dicere 'Hoc est corpus meum' /Mt 26, 26/, cum signum daret corporis sui".

172 De doctrina christiana III 13, PL 34, 71: "Qui autem non intelligit quid significat signum, et tamen signum esse intelligit, nec ipse premitur servitute. Melius est autem vel premi incognitis, sed utilibus signis, quam inutiliter ea interpretando, a iugo servitutis eductam cervicem laqueis erroris inserere".

173 Sermo 131, 1, PL 38, 729: "vita unicuique erit corpus et sanguis Christi, si quod in Sacramento visibiliter sumitur, in ipsa veritate spiritualiter manducetur, spiritualiter bibatur".

DE VOCIBUS EUCHARISTIAE APUD SANCTUM AUGUSTINUM
/Summarium/

Dissertatiunculae auctor primum de bibliographia Augustiniana pauca commemorat, deinde de sancti Augustini operibus, in quibus nomina eucharistica saepius occurrunt, mentionem facit, postea Eucharistiae voces, quas de operibus sancti Augustini P. Wunibald Roetzer deprompsit atque in opere suo liturgico breviter descripsit, enumerat ac demum propositum suum declarat.

Enumerantur ergo atque in linguam Polonam transferuntur necnon breviter explicantur plurima nomina eucharistica, quae a sancto Augustino usurpantur. Quae omnia dividuntur in partes quatuor, quarum unam complet "Eucharistia" cum vocibus sibi proximis, aliam "sacramentum", tertiam saepissime haud dubie occurrens "sacrificium", quartam autem cetera Eucharistiae nomina selecta componunt. Quae saepius locupletiore quam nostram significationem habent et absque contextu recte intelligi et explicari nullo modo possunt. Ob hanc causam una cum contextu suo proximo afferuntur.

Nomina eucharistica, quae in operibus sancti Augustini habemus, plurima, nobis etiam perutilia, ad res magnas exprimendas apta sunt, varietate nos delectant mentemque nostram movent.